

dr hab. inż. arch. Robert Idem, prof. PG
Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej
ul. Narutowicza 11/12, 80-233 Gdańsk

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr inż. arch. Magdaleny Podczaskiej

pod tytułem

Rola architektury w wychodzeniu z bezdomności. Pomoc dla osób wykluczonych w Polsce
przygotowanej pod kierunkiem prof. dr. hab. inż. arch. Ewy Kuryłowicz

Podstawę formalną opracowania recenzji stanowi pismo z dnia 14 lipca 2023 r. Przewodniczącej Rady Dyscypliny Naukowej Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej Pani prof. dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, realizującej uchwałę Rady Naukowej Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Warszawskiej z dnia 27 czerwca 2023 r. Podstawę merytoryczną stanowi przekazana praca doktorska. Cel i zakres recenzji wynikają z wymagań określonych w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Ocena układu rozprawy doktorskiej, w tym informacje o jej poszczególnych częściach składowych

Rozprawa ma formę maszynopisu formatu A4 liczącego 307 stron oraz 2 załączniki. Składa się z ze streszczenia w języku polskim i angielskim, spisu treści, 14 zasadniczych rozdziałów, wykazu źródeł, bibliografii, wykazów tabel i fotografii oraz załączników - 2 tabel formatu A3. Poszczególne części/rozdziały są numerowane. Numerowanie rozdziału pierwszego od zera, oraz numerowanie tak samo jak rozdziałów: źródeł, bibliografii, wykazu tabel, fotografii i załączników - jest osobliwe.

Rozdział „zerowy” (6 stron) zatytułowany *Uzasadnienie podjęcia badań* określa cel, stan i zakres badań, tezę oraz pytania badawcze. Rozdział 1. (3 strony) stanowi wstęp. Niezrozumiałe jest dlaczego nie zaczęto od wstępu i jego ramach nie zawarto treści rozdziału „zerowego”. Rozdział 2. (9 stron) opisuje bezdomność jako „zjawisko obecne w społeczeństwie”, pojęcie bezdomności i osoby bezdomnej, przyczyny bezdomności i formy pomocy oferowane w Polsce. Rozdział 3. (29 stron) opisuje bezdomność w kontekście wykluczenia społecznego w aspekcie prawnym, filozoficznym, psychologicznym, socjologicznym i dostępności mieszkań. Rozdział jest zbyt długi, słabo wiąże się z celami pracy, tezą i dyscypliną architektury, zaś najważniejszy aspekt - dostępności mieszkań i polityki mieszkaniowej - jest zdecydowanie zbyt słabo pogłębiony. Rozdział 4. (11 stron) opisuje zjawisko bezdomności w Polsce i Europie w ujęciu statystycznym. Rozdział 5. (68 stron) zawiera zarys historii pomocy osobom ubogim i bezdomnym w zakresie mieszkalnictwa; zbyt obszernie opisywane wybiórcze informacje słabo związane są tu z celami pracy. Rozdział 6. (9 stron) poświęcono budownictwu socjalnemu, niestety bez wystarczającego pogłębienia i analizy problemu, przyjmując za podstawę słabo reprezentatywne źródła literaturowe. Rozdział 7. (28 stron) poświęcono opisowi współczesnych form zabudowy dla osób

bezdomych w Europie i Polsce. Niepotrzebnie skupiono się tu na wstępie na ogólnych pojęciach architektury i architektury mieszkaniowej, zwłaszcza, że opisywane w dalszej części formy dotyczą mieszkalnictwa czy budownictwa mieszkaniowego, a nie architektury *sensu stricto*. Rozdział 8. (20 stron) opisuje polskie przykłady funkcjonujących schronisk dla bezdomnych z województwa mazowieckiego i dolnośląskiego (studium przypadków); niestety wnioski ze studium są ogólne i dość oczywiste. Rozdział 9. (34 strony) poświęcono „współczesnym wzorcowym modelom architektury mieszkaniowej dla osób bezdomnych” (rozdział ten powinien być skorelowany z Rozdziałem 7.; nb. jak na dwa zasadnicze dla wyводу rozdziały, są one nazbyt chaotycznie zredagowane). Rozdział 10. (18 stron) zatytułowany jest *Ewolucja form mieszkaniowych przeznaczonych dla osób bezdomnych w kontekście potrzeb jej mieszkańców oraz przestrzeni w jakiej obiekt ma być usytuowany*. Opisano tu pokrótce, niestety bez głębszego zrozumienia i odniesienia do tematu pracy, m.in. projektowanie zrównoważone, uniwersalne, partycypacyjne i proekologiczne, *New Urbanism* czy „projektowanie struktury integracyjnej miasta”. Rozdział 11. (13 stron) poświęcono kluczowej dla rozprawy analizie efektywności typów zabudowy w kontekście wychodzenia z bezdomności (rozdział powinien być skorelowany z Rozdziałami 7. i 9.); do tego rozdziału na końcu rozprawy załączono tabelaryczną analizę zabudowy tymczasowej i długoterminowej, co można uznać za zasadniczą syntezę badań. W rozdziale 12. (19 stron) przedstawiono wnioski i wytyczne dla architektów, instytucji, organizacji pozarządowych i mediów, zaś w Rozdziale 13. (3 strony) zawarto podsumowanie pracy. Te dwa ostatnie rozdziały powinny być skorelowane i wynikać z przeprowadzonych badań własnych, a nie z kolejnej analizy literatury.

Podsumowując, zasadniczy układ rozprawy jest poprawny, choć powinien być zdecydowanie lepiej zweryfikowany na etapie redakcji tekstu.

Ocena zastosowanego piśmiennictwa w ramach rozprawy doktorskiej

Bibliografia liczy 91 pozycji literaturowych (w tym 12 obcojęzycznych). Ilościowo jest to skromny zakres, tematycznie dobrany jest w stopniu dostatecznym. Poza pozycjami wymienionymi w bibliografii Autorka korzystała z czasopism (przede wszystkim w rozdziale 7. dotyczącym historii) i stron internetowych. Autorka nie zawsze powołuje się na najważniejsze źródła i autorów monografii z danej tematyki. Widoczny jest brak w bibliografii literatury z zakresu polityki mieszkaniowej i budownictwa dostępnego (np. Agata Twardoch, 2019, *System do mieszkania - perspektywy rozwoju dostępnego budownictwa mieszkaniowego*), pedagogiki społecznej (naukowe dziedzictwo Heleny Radlińskiej), projektowania zrównoważonego w architekturze, metodologii projektowania, technologii nisko-kosztowych czy osiągnięć wybitnych architektów, jak np. Hassan Fathy czy Alejandro Aravena. Poza literaturą *stricto* naukową za dogłębne studium przypadku wprost związane z rozważaniami Autorki, można wskazać dodatkowo książkę ks. M. Toszy i P. Zworskiego *Dzisiaj w Betlejem* z 2021 r.

Wskazanie oraz ocena celu pracy

Cel badań Autorka określa następująco: „Istnieje ogromna potrzeba zbadania warunków, w jakich obecnie żyją osoby bezdomne, tak aby móc przedstawić realne propozycje pomocy w zakresie w jakim może to zrobić architekt/ka i sama architektura. Celem niniejszej pracy jest również kontynuacja dyskusji na temat pomocy osobom bezdomnym w wychodzeniu z bezdomności dzięki modelowym architektonicznym rozwiązaniom form mieszkaniowych. (...) Zadanie badawcze ma na celu naświetlenie problemu deficytu jednostek mieszkalnych długoterminowych oraz braku nowoczesnych rozwiązań projektowych, w środowisku naukowym, studenckim i w szerszym rozumieniu, lokalnych społeczności

w Polsce” (s. 18-19). Jak na pracę doktorską cele zostały opisane miernie („kontynuacja dyskusji” i „naświetlenie problemu” nie jest prawidłowym określeniem celu badań naukowych). Dodatkowo cel rozprawy opisany jest dopiero w rozdziale 11 (s.256): „Celem tej rozprawy jest znalezienie odpowiednich rozwiązań z dziedziny architektury mieszkaniowej, tak aby wspomóc osoby bezdomne w procesie wychodzenia z bezdomności”.

Teza pracy: „Odpowiednie formy mieszkalnictwa stanowić mogą wkład architektury i architektów w zatrzymanie procesu wykluczenia osób bezdomnych” (s.22) jest niekonkretna i dość banalna.

Wskazanie oraz ocena zastosowanych metod badawczych

Autorka opisuje metody badawcze w następujący sposób: „W pracy doktorskiej poruszone będą następujące zagadnienia i użyte następujące metody badawcze: (1) Bezdomność jako zjawisko obecne w społeczeństwie. (2) Analiza relacji międzyludzkich w kontekście wykluczenia społecznego. (3) Analiza istniejącej sytuacji osób bezdomnych w obszarze tematu architektury mieszkaniowej (form mieszkalnictwa tymczasowego i długoterminowego) na terenie Polski. (4) Rys historyczny dający szersze spojrzenie na temat rozwoju budownictwa dla osób najuboższych i bezdomnych na przestrzeni ostatnich wieków. (5) Przedstawienie przykładów istniejących i projektowanych form mieszkalnictwa oraz budownictwa mieszkalnego (mieszkania, domy jednorodzinne, zabudowa wielorodzinna) z wybranych krajów Unii Europejskiej i Europy. (6) Analiza porównawcza powyższych przykładów z Polski i z Europy oraz próba odpowiedzi na pytanie: »Czy architektura może pomóc w wychodzeniu z bezdomności?«” (s. 18-19). „Informacja zamieszczona w pracy badawczej (...), o stanie istniejącym noclegowni i schronisk w woj. mazowieckim i woj. dolnośląskim uzyskana została z autopsji i nieautoryzowanych rozmów z pracownikami ośrodków dla osób bezdomnych” (s. 23).

Autorka opisuje zasadnicze metody w części pracy dotyczącej celu badań, nie poświęcając im wystarczającej uwagi. W praktyce stosuje jedynie proste i podstawowe metody oparte na studiach literaturowych i studiach przypadków (w tym na podstawie wizji lokalnych) oraz podstawowe analizy oparte na dedukcji i indukcji. Brak bardziej zaawansowanych metod obiektywizujących badania (metod analizy jakościowej i ilościowej, socjologii wizualnej, *Post Occupancy Evaluation*, *research by design* etc.).

Ocena części rozprawy doktorskiej dotyczącej omówienia wyników badań

Za omówienie wyników badań własnych uznać można rozdział 11. wraz z tabelami 11.1 i 11.2 w załączniku (*explicite* Autorka nie opisuje wyników badań). Niestety sam rozdział, zamiast wyników i omówienia, zawiera kolejne analizy i przykłady, zaciemniające logikę wywodu i dowodzenia.

Informacje dotyczące praktycznego zastosowania uzyskanych wyników badań

Wyniki badań mogą być wykorzystane przy projektach pilotażowych realizacji budowy mieszkań dla osób bezdomnych (zwłaszcza w programie Housing First) oraz w dydaktyce.

Informacje o nieprawidłowościach, które pojawiły się w ocenianej rozprawie doktorskiej

Praca nie została poprawnie przygotowana pod kątem redakcji tekstu, co powoduje że w obecnej nie nadaje się ona do druku i szerszego upowszechnienia; poza wspomnianymi wcześniej uwagami w tym zakresie należy dodatkowo wskazać na:

- nieprawidłowości w cytowaniu (przypadkowe cytaty, cytaty bez komentarza, całe akapity cytatów¹, całe strony cytatów², powtarzanie tych samych cytatów³, cytaty w podsumowaniach i wnioskach) - czytelnik ma wrażenie, że czyta wypisy z literatury lub surowy materiał badawczy, a nie gotową rozprawę doktorską;
- brak precyzji naukowej i błędy językowe⁴,
- liczne powtórzenia⁵,
- liczne błędy interpunkcyjne:
 - cytaty co do zasady należy objąć cudzysłowem, a nie pisać kursywą (*passim*),
 - odnośnik przypisu umieszczamy w języku polskim przed kropką (*passim*),
 - przypisy rozpoczynamy wielką literą kończymy kropką (*passim*),
 - pozycje bibliograficzne w bibliografii załącznikowej kończymy kropką (*passim*),
 - przed spójnikiem „a” nie stawiamy przecinka, jeśli występuje między wyrazami lub wyrażeniami porównywanymi⁶,
 - błędne używanie apostrofu⁷.

Opisany zakres badań: Polska, Europa (s.21) nie obejmuje poruszanych w pracy innych krajów⁸.

W pracy niejako idealizuje się osoby bezdomne, podkreślając ich godność, a nie analizuje się np. niewystarczającej ochrony wynajmujących w polskim prawie i nadmiernego zakresu ochrony najemców, problemu uchodźców i imigrantów, *ocupados* (tzw. dzikich lokatorów) w Hiszpanii, zjawisk *squattingu* czy mikroapartamentów, postaw NIMBY (*Not In My Back Yard*) i YIMBY (*Yes, In My Back Yard*), zasady subsydiarności, czy wad programu Housing First⁹.

W rozprawie zauważalny jest paradoks: poszukiwane są najlepsze formy zamieszkania dedykowane osobom bezdomnym, a formą taką okazują się mieszkania i domy spełniające standardowe kryteria; powstają zatem pytania:

- na ile problem pracy dotyczy architektury (a na ile jedynie dostępności mieszkań)?
- czy poszukując form zamieszkania dedykowanych osobom bezdomnym, z założenia ich nie stygmatyzujemy przyczyniając się do ich wykluczenia?

Ocena, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego

Ujęcie problemu naukowego, jakim jest rola architektury w wychodzeniu z bezdomności w kontekście pomocy osobom wykluczonym w Polsce, jest oryginalne. Autorka określiła tezę, cele pracy i metody

¹ Np. przypisy: 3, 5, 11, 14, 16, 19, 24, 25, 33, 42, 53, 54, 55, 66, 67, 68 i dalsze.

² Np. strony: 28, 31, 35, 36, 37, 57-58, 61, 93, 147, 149, 150, 154, 156, 172, 174, 175, 226, 240, 242, 246, 262, 283, 288.

³ Np. przypisy 5, s. 18 i przypis 773, s. 255.

⁴ Np. niezręczne i nieprecyzyjne sformułowania, jak: tytułowa „pomoc dla osób wykluczonych”, „ujemny przyrost osób bezdomnych (s. 17), „W Unii Europejskiej, w Finlandii program ten jest rozpowszechniony” (s. 17), „niwelowanie wykluczenia społecznego” (s. 19), „brak dostępności lokali mieszkaniowych” (s. 11, 59), „forma mieszkaniowa” (Tab.11.1 i Tab. 11.2).

⁵ Np. o programie Housing First (s. 17, 20, 21, 24, 153, 154, 157, 170, 180, 202-203, 205, 208, 209, 212, 215, 230, 233, 235, 285, 288).

⁶ Np.: „bezdomność, a wykluczenie społeczne” (s. 5, 11, 26, *passim*); „dane ekonomiczne, a efektywność działań” (s. 14, 233); „myślenie o nowoczesnej architekturze socjalnej, a praktyka” (s. 13, 151).

⁷ Np. „Ernest’a May’a” (s. 12, 135); „Andrew Sayer’a” (s. 27) .

⁸ Np.: amerykańskie Rural Studio (s. 272 i dalsze); dzielnica Kazimijja w Bagdadzie (s. 248 i dalsze), Kanada (s. 234).

⁹ „(...) Nie jest tak, że program ten pomaga zwalczyć problem bezdomności u każdego beneficjenta. Po drodze następuje wiele barier, które powodują, iż takie osoby ponownie powracają na ulicę (...). Część beneficjentów po otrzymaniu mieszkania z powodu problemów zdrowotnych oraz różnego rodzaju uzależnień nie jest w stanie znaleźć pracę w dłuższym terminie i samodzielnie się utrzymać. Oznacza to wówczas, że muszą one powrócić do »mieszkania« poza normalnym lokum. Istotne są również kwestie finansowe (...). Program Housing First jest bardziej kosztowny aniżeli dotychczasowe programy pomocowe (...)”.

Gabriel Chrostowski, 2022, *Polityka Housing First skutecznie zwalcza kryzys bezdomności*, <https://obserwatorgospodarczy.pl>.

ich realizacji; wnioski wyprowadzono generalnie prawidłowo. Zebranie i usystematyzowanie wiedzy i doświadczeń w tym zakresie, oraz analizy Doktorantki, doprowadziły do przedstawienia i oceny efektywności różnych form mieszkalnictwa dla osób bezdomnych, czego syntezę Autorka przedstawiała w tabelach w załączniku do rozprawy. Świadczy to, że rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Ocena, czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Autorka zebrała i opracowała materiał badawczy, analizując problem bezdomności pod kątem prawnym, społecznym, filozoficznym, psychologicznym i dostępności mieszkań. Przedstawiła liczne przykłady z Europy i Polski oraz szeroki kontekst projektowy. Pomimo wspomnianych wcześniej zastrzeżeń, można uznać, że rozprawa prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie architektura i urbanistyka.

Autorka generalnie poprawnie przechodzi przez fazy procesu badawczego: po określeniu tematu, celu, stanu i zakresu badań, tezy i pytań badawczych szeroko analizuje postawiony problem z różnych perspektyw, dokonując podsumowań i wyciągając wnioski. Stosuje przy tym metody badawcze i warsztat naukowy. Wynik badań mają walory poznawcze i aplikacyjne. Świadczy to o umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Konkluzja

Reasumując recenzję – w moim przekonaniu rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Magdaleny Podczaskiej pod tytułem *Rola architektury w wychodzeniu z bezdomności. Pomoc dla osób wykluczonych w Polsce* spełnia (w stopniu minimalnym) wymagania określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie architektura i urbanistyka oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W związku z powyższym wnoszę o kontynuację procedury, przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Robert Idem

Gdańsk, 25 września 2023 r.